

جامعه اسلامی مطلوب در اندیشه مقام معظم رهبری (با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی)

ابراهیم خلیلی*
جواد زروندی**
علیرضا تنهایی***

چکیده

رهبر انقلاب اسلامی با بینش حکیمانه خود در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ضرورت ایجاد جامعه اسلامی مطلوب را خاطر نشان نموده‌اند. پژوهش حاضر با هدف تبیین جامعه اسلامی مطلوب در اندیشه مقام معظم رهبری شکل گرفته و به دنبال پاسخ‌گویی به این سوال است که جامعه اسلامی مطلوب در اندیشه رهبری از بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی دارای چه ابعاد، مؤلفه‌ها و مفاهیمی است؟ روش تحقیق، داده بنیاد بوده و جامعه آماری اختصاص به متن کامل بیانیه گام دوم انقلاب داشته و حجم نمونه شامل بخش‌هایی از بیانیه است که مقام معظم رهبری در آن به تشریح ویژگی‌ها یا خصیصه‌های جامعه اسلامی مطلوب می‌پردازد. روش گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای و ابزار پژوهش، فیش برداری است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که جامعه اسلامی مطلوب در اندیشه مقام معظم رهبری، دارای ابعادی از قبیل استقلال ملی و آزادی اجتماعی، انگیزه و اراده جهاد، علم و تجربه، بنیان‌های عمیق دینی، اعتماد به نفس و امیدوار به آینده و موازین ارزشی و اخلاقی است.

واژگان کلیدی

جامعه، جامعه اسلامی، مقام معظم رهبری، بیانیه گام دوم انقلاب.

khalil.eb59@yahoo.com
javadzarvandi@gmail.com
atanhayee@yahoo.com
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۱۵

*. استادیار گروه علوم پایه، دانشکده فارابی، تهران.
**. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه شهیدستاری، تهران.
***. استادیار گروه علوم پایه، دانشکده فارابی، تهران. (نویسنده مسئول)
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۷/۱۱

۱. مقدمه و طرح مسئله

جامعه اسلامی مطلوب، همان آرمان اسلامی است که خیر دنیوی و اخروی را - در نظر و عمل - برای شهروندان فراهم می‌آورد. (اقتباس از عصاریان‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۵۱) در حوزه تفکر اسلامی، اندیشمندان و عالمان دینی زیادی همانند فارابی، ابن‌سینا، ابن‌رشد، ابن‌خلدون و ... همواره در پی طراحی الگوی جامعی از جامعه اسلامی بوده‌اند. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نیز به‌عنوان رهبر، فقیه و اندیشمند جامعه اسلامی ایران و جهان اسلام، همواره دغدغه تعالی جامعه را در طول حیات انقلاب اسلامی داشته‌اند. در واقع، جامعه متعالی و مطلوب مورد نظر رهبری، الگویی مطلوب از جامعه اسلامی در عصر غیبت است که به نوبه خود، مقدمه تشکیل جامعه اسلامی مهدوی محسوب می‌شود. به‌طور کلی، در اندیشه مقام معظم رهبری، به‌طور جامع و کامل به مقوله جامعه توجه شده است. ایشان جامعه‌سازی را یکی از بزرگترین هدف‌های اسلام دانسته و رشد و انحطاط فردی و اجتماعی را مرتبط به شرایط جامعه ساخته‌اند و معتقدند که یکی از رسالت‌های عمومی انبیای الهی، ساختن جامعه توحیدی بوده است. (عیوضی و پوردانش، ۱۳۹۹: ۴)

انقلاب اسلامی ایران با هدف درهم شکستن دو الگوی حاکم کمونیسم و لیبرالیسم و طرح‌ریزی تمدنی بر پایه فرهنگ ناب اسلامی شکل گرفت. بی‌شک جامعه‌ای می‌تواند با این اهداف و آرمان‌های بلند همراه باشد که اولاً به این آرمان‌ها اعتقاد داشته و ثانیاً از هزینه دادن در راه آنها دریغ نوزد. فرآیند تحقق اهداف جامعه اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری دارای منظومه معناداری است. ایشان در این منظومه پنج مرحله را بیان نموده‌اند که به این ترتیب می‌باشند: انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، دولت اسلامی، کشور اسلامی، دنیای اسلامی یا تمدن بین‌المللی اسلامی؛ و بعدها به‌جای کشور اسلامی و دنیای اسلام، جامعه اسلامی را به کار بردند:

یک زنجیره منطقی وجود دارد... حلقه اول، انقلاب اسلامی است، بعد تشکیل نظام اسلامی است، بعد تشکیل دولت اسلامی است، بعد تشکیل جامعه اسلامی، سپس تشکیل امت اسلامی است. این یک زنجیره مستمری می‌باشد که به هم مرتبط است. منظور از انقلاب اسلامی که حلقه اول است، حرکتی انقلابی است، و آلاً به یک معنا انقلاب شامل همه این مراحل می‌شود. اینجا منظور ما از انقلاب اسلامی، یعنی همان حرکت انقلابی و جنبش انقلابی که نظام مرتجع را، نظام قدیمی را، نظام وابسته و فاسد را سرنگون می‌کند و زمینه را برای ایجاد نظام جدید آماده می‌کند. حلقه بعد، نظام اسلامی است. منظور من در اینجا از نظام اسلامی، یعنی آن هویت کلی که تعریف مشخصی دارد، که کشور، ملت و صاحبان انقلاب که مردم هستند آن را انتخاب

می‌کنند، در مورد ما، مردم ما را انتخاب کردند. جمهوری اسلامی، یعنی نظامی که در آن، مردم‌سالاری از اسلام گرفته شده است و با ارزش‌های اسلامی همراه است. ما از این حلقه هم عبور کردیم. منظور از دولت اسلامی این است که براساس آنچه در دوره تعیین نظام اسلامی به وجود آمد، یک قانون اساسی درست شد، نهادها و بنیان‌های اداری و مدیریت کشور معین شد. این مجموعه نهادهای مدیریتی، دولت اسلامی است. در اینجا، منظور از دولت، فقط قوه مجریه نیست؛ یعنی مجموع دستگاه‌های مدیریتی کشور که اداره یک کشور را برعهده دارند؛ نظامات گوناگون اداره‌کننده کشور، بخش بعد از آن، جامعه اسلامی است که آن بخش بسیار مهم و اساسی است. بعد از آنکه دولت اسلامی تشکیل شد، مسئولیت و تعهد این دولت اسلامی این است که جامعه اسلامی را تحقق ببخشد. جامعه اسلامی، یعنی جامعه‌ای که در آن، آرمان‌های اسلامی، اهداف اسلامی، آرزوهای بزرگی که اسلام برای بشر ترسیم کرده است، تحقق پیدا کند. جامعه عادل، برخوردار از عدالت، جامعه آزاد، جامعه‌ای که مردم در آن، در اداره کشور، در آینده خود، در پیشرفت خود دارای نقشند، دارای تأثیرند، جامعه‌ای دارای عزت ملی و استغنا ملی، جامعه‌ای برخوردار از رفاه و میرای از فقر و گرسنگی، جامعه‌ای دارای پیشرفت‌های همه‌جانبه - پیشرفت علمی، پیشرفت اقتصادی، پیشرفت سیاسی - و بالاخره جامعه‌ای بدون سکون، بدون رکود، بدون توقف و در حال پیشروی دائم؛ این آن جامعه‌ای است که ما دنبال هستیم. (دیدار مقام معظم رهبری با دانشجویان کرمانشاه، ۲۴ / ۰۷ / ۱۳۹۰)

برخی از اهداف انقلاب اسلامی که در قانون اساسی ذکر شده، به خوبی مؤید همین نکته است. به‌عنوان نمونه، مهم‌ترین آرمان‌های فرهنگی و اجتماعی انقلاب اسلامی عبارتند از:

۱. ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی براساس ایمان و تقوا؛
۲. مبارزه با مظاهر فساد و تباهی؛
۳. تدوین قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی و سیاسی براساس موازین اسلامی؛
۴. برقراری حقوق مساوی برای مردم، بدون توجه به قوم، قبیله، رنگ، نژاد و زبان. (جهان‌بین، ۱۳۹۱: ۱۱۷)

جمهوری اسلامی در قالب یک نظام کلان و پروژه عظیم نظام‌سازی در جامعه منتظر مطرح است. (غلامی، ۱۳۹۹: ۸۸) در همین راستا مقام معظم رهبری، در بیانات و سخنرانی‌های مختلف خود، از گذشته تا کنون، بر ایجاد جامعه اسلامی تأکید داشته و همواره نشانه‌هایی از این موضوع، در اندیشه و تفکر ایشان قابل پیگیری و رصد است.

از آن جمله می‌فرمایند:

ما دنبال الگوی مطلوب و آرمانی خودمان هستیم که یک الگوی اسلامی و ایرانی است؛ از هدایت اسلام سرچشمه می‌گیرد؛ از نیازها و سنت‌های ایرانی بهره می‌برد؛ یک الگوی مستقل. (دیدار مقام معظم رهبری با اساتید دانشگاه‌ها، ۱۵ / ۰۵ / ۱۳۹۲)

براساس نتایج تحقیقات و نظریات مختلف، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی که از اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران بوده و در ۲۲ بهمن ۱۳۹۷ و در آستانه ورود به پنجمین دهه از حیات انقلاب اسلامی ایران از سوی مقام معظم رهبری صادر شد، در ادامه همین تفکر نظام‌سازی و الگوسازی از انقلاب اسلامی ایران بوده است.

در این بیانیه که رهبری انقلاب بر مطالعه، تعمق و عمل به آن تأکید داشته‌اند، (اقبال و رجعی فرجاد، ۱۳۹۹: ۱۷) ویژگی‌های زیادی از جامعه اسلامی مطلوب بیان شده است. با عنایت به مطالب بالا، دغدغه اصلی محققان، طراحی الگوی جامعه اسلامی مطلوب در سپهر اندیشه امام خامنه‌ای در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی است تا انسان‌ها بتوانند در چنین اجتماعی، به کمال معنوی و الهی برسند. پرسش اصلی این پژوهش همین‌جا رخ می‌نماید که: جامعه اسلامی مطلوب در اندیشه رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، چگونه جامعه‌ای است یا به‌عبارت دیگر، دارای چه ابعاد، مؤلفه‌ها و مفاهیمی است؟

اهمیت این پژوهش، به اهمیت شکل‌گیری جامعه اسلامی مطلوب در مسیر تعالی نظام جمهوری اسلامی ایران براساس اندیشه مقام معظم رهبری از یک‌سو و از سوی دیگر به اهمیت رشد معنوی، روحی و رفاهی عامه مردم جامعه ایرانی پس از انقلاب اسلامی برمی‌گردد. واقعیت این است که تأسیس جمهوری اسلامی ایران در عصر کنونی و شکل‌گیری جامعه اسلامی مطلوب، دقیقاً در قالب پروسه نظام‌سازی انقلابی قابل پیگیری، تحلیل و بررسی است. ضرورت تحقیق به ضرورت شناسایی ابعاد، مؤلفه‌ها و مفاهیم مورد نیاز شکل‌گیری جامعه اسلامی برای تحقق مدل مطلوب از آن اشاره دارد. ضمن اینکه احصای مدل مطلوب جامعه ایرانی در اندیشه رهبری از بیانیه گام دوم انقلاب، از دیگر بایدهای تحقیقی این مطالعه است، زیرا تأکید مقام معظم رهبری بر مطالعه و عمیق شدن در بیانیه گام دوم انقلاب می‌باشد. به هر حال بیانیه گام دوم مهم‌ترین و جدیدترین سند بالادستی نظام جمهوری اسلامی ایران در حوزه نظام‌سازی از انقلاب اسلامی ایران به‌ویژه در گام دوم انقلاب است.

سازمان پژوهش حاضر از پنج بخش تشکیل شده است؛ بخش اول: مقدمه و بیان مسئله؛ بخش دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیقاتی؛ بخش سوم: روش پژوهش؛ بخش چهارم: تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش و در نهایت بخش پنجم: بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها.

۲. ادبیات موضوع و پیشینه تحقیقاتی

۱-۲. مفاهیم و اصطلاحات پژوهش

۱-۱-۲. مفهوم جامعه

برخی دیدگاه‌ها، جامعه را همانند ارگانیسم و موجود زنده‌ای که دارای همه خصایص زنده است، نگریسته و می‌گویند: جامعه، موجود زنده‌ای است که دارای تمام خصایص موجود زنده، همانند تکثیر، رشد، سوخت‌وساز و مرگ و حیات است. دیدگاه دیگری، جامعه را تنها مجموعه‌ای از انبوه انسان‌های گرد آمده و به هم پیوسته ارزیابی می‌کند. از این دیدگاه، جامعه برآمده از انبوه افرادی است که بر اثر سنن و آداب و رسوم و شیوه‌های زندگی و فرهنگ مشترک به هم پیوسته‌اند. (کرمی و کوشا، ۱۳۸۳: ۱۷) دیدگاه دیگر در جامعه‌شناسی، جامعه را به صورت واقعیتی اصیل می‌نگرد و معتقد است: جامعه، موجود زنده‌ای است که دارای حیات خاصی است و نمی‌توان آن را صرف گرد آمدن ساده اجزای خود دانست؛ بلکه دارای روح و وجدان ویژه‌ای است که افراد را به یکدیگر پیوند می‌دهد. (کاردان، ۱۳۸۸: ۱۳۳)

جامعه سیاسی، هویت‌های مشترک یا جمعی، از طریق فرایند متمایز ساختن خود از دیگران حاصل می‌شود. (ایلاز، ۲۰۰۵: ۲۸) کینگ^۲ جامعه را به گروهی از مردم اطلاق می‌نماید که به صورت مشترک زندگی می‌کنند و می‌کوشند تا به اتفاق، وسایل و امکانات زندگی خویش را تأمین کنند و نسل خود را ادامه دهند. اینگلهارت^۳ دوازده سنجه ارزشی را برای جامعه در نظر می‌گیرد. شش سنجه آن به ارزش‌های مادی و شش سنجه دیگر به ارزش‌های غیرمادی مربوط می‌شود. ارزش‌های مادی شامل «حفظ نظم در کشور، مبارزه با افزایش قیمت‌ها، حفظ آهنگ سریع رشد اقتصادی، اطمینان از نیرومندی نیروهای دفاعی کشور، حفظ اقتصاد باثبات و مبارزه با تبه‌کاری» و ارزش‌های غیرمادی یا فرامادی به «اعطای حق بیشتر به مردم در تصمیم‌گیری‌های دولت، دفاع از آزادی بیان، اعطای حق بیشتر به مردم در تصمیم‌گیری‌های مربوط به کار و اجتماع، کوشش برای زیباتر سازی شهرها، حرکت به سوی جامعه‌ای دوستانه‌تر و انسانی‌تر و حرکت به سوی جامعه‌ای که ارزش اندیشه‌ها در آن بیش از پول است» اختصاص دارد. (جهان‌بین، ۱۳۹۱: ۱۲۲ به نقل از اینگلهارت، ۱۳۸۲: ۸۳) در این تعریف، منظور از جامعه، همان جامعه مدنی است. جامعه مدنی در ارتقاء و حمایت از ظرفیت‌های انسانی برای خودگردانی اثربخش است و می‌تواند از طریق نمایندگی سیاسی بر روی اعمال جمعی تأثیرگذار باشد. (وارن، ۲۰۰۰: ۷۹۸) همچنین

1. Ellis.
2. King.
3. Inglehart.
4. Warren.

جامعه مدنی می‌تواند از طریق مشارکت شهروندان، سطح اعتماد و همکاری را افزایش داده و با افزایش مشارکت سیاسی و رقابت سیاسی، حقوق و تکالیف سیاسی مردم را روشن سازد (پلامپاتر،^۱ ۲۰۱۱: ۳) و با ایجاد کانال‌ها و منابع اطلاعاتی لازم، توانمندی شهروندان را افزایش داده و نهادهای دولتی را پاسخ‌گو نماید. (مافونیسایا،^۲ ۲۰۰۴: ۷) منظور از جامعه در این پژوهش - همان‌گونه که آورده شده است - کامل‌ترین نوع از جامعه مدنی است که در آن بالاترین سطح از اعتماد و مشارکت شهروندان قابل شناسایی است.

۲-۱-۲. مفهوم جامعه اسلامی

قبل از تعریف جامعه اسلامی، نیاز است تا تعریفی از جامعه دینی ارائه شود. جامعه دینی، جامعه‌ای است که افراد و نهادهای اجتماعی آن بینش و منش یا افکار و رفتار خود را براساس معارف دینی و قوانین تنظیم می‌کنند و در سرزمینی زندگی می‌کنند که تحت حاکمیت آن دین باشد. (نگارش، ۱۳۸۶: ۱۰) حال اگر دین مورد نظر، دین مبین اسلام باشد، این جامعه را جامعه اسلامی می‌نامند. جامعه اسلامی، اجتماعی است که بر روی نمودن به خدا در حالت تسلیم و رضا استوار می‌شود نه بر روابط نژادی، خویشاوندی یا قبیله‌ای یا روابط انتفاعی و ستمگرانه یا روابط قراردادی که رویکرد استخدامی داشته و متکی بر منفعت‌های یک طرف یا دو طرف قرارداد می‌باشند. در جامعه اسلامی که مظهر تحقق بُعد اجتماعی حیات طیبه به‌شمار می‌آید، پیوندها خشونت‌آمیز (ناشی از ترس و تهدید و ارباب) یا انتفاعی (ناشی از سودگرایی و استثمار و یا استخدام دیگران) نیست، بلکه ارتباط میان اعضای جامعه به ارزش‌های انسانی و اخلاقی، معرفت، محبت و اطاعت از خدا (پیروی آگاهانه و اختیاری از نظام معیار دینی) معطوف است. در چنین جامعه‌ای، روابط ظالمانه و تعصبات نژادپرستانه طرد می‌شود و بر توحید - به‌عنوان اساس تکوین و گسترش روابط اجتماعی - تأکید می‌شود. (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۱۲)

جامعه اسلامی، آماده هر نوع فعالیت در تمامی عرصه‌ها و زمینه‌هاست و روحیه آمادگی برای خدمت - به‌سان یک سرباز - در تمام زمینه‌ها و نه فقط در زمینه جنگ در راه خدا، آشکارا در آن به چشم می‌خورد؛ اگرچه جهاد در راه خداوند بخش عظیمی از زندگی این جامعه را تشکیل می‌دهد، اما نه در همه زمینه‌ها. بر این اساس همه افراد برای انجام وظیفه در زمان نیاز، در آمادگی به‌سر می‌برند؛ لذا نیازی به اعلام آمادگی‌باش نظامی و غیرنظامی وجود ندارد و هر کس به انگیزه دینی و متأثر از ظرفیت و پتانسیل اعتقادی‌اش به‌صورت خودجوش آماده بذل کوشش در همه زمینه‌ها و عرصه‌ها خواهد بود. جامعه اسلامی

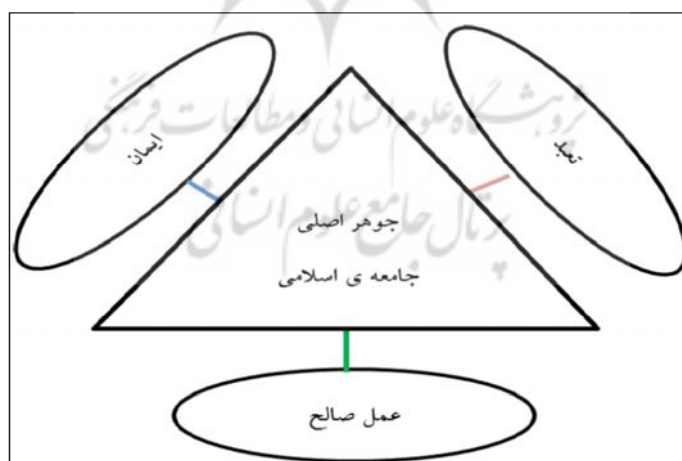
1. Plumpture.

2. Mafunisa.

در حقیقت جامعه‌ای خداپرست است که روح عبادت، آشکارا و در همه امور و اعمال آن احساس می‌شود، نه فقط در زمینه ادای واجبات و به‌جای آوردن داوطلبانه مستحبات در راه کسب رضای خدا، بلکه در همه اعمال و افعال افراد این جامعه چنین امری مشهود است. از این‌رو در چنین جامعه‌ای، کار همانند عبادت به‌شمار می‌آید و حاکم، امور مردم را به‌عنوان روح عبادت اداره می‌کند، سرباز با روح عبادت در راه خدا می‌جنگد، معلم وظیفه آموزشی خود را به روح عبادت انجام می‌دهد؛ بازرگان نیز امور داد و ستد را بر پایه روح عبادت به انجام می‌رساند و زن و شوهر نیز به مدیریت و مسئولیت خانواده، به‌عنوان یک عبادت می‌نگرند. (قطب، ۱۳۸۸: ۱۹)

۲-۱-۳. مفهوم جامعه اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

رهبری معظم انقلاب به مقوله جامعه و جامعه اسلامی به‌صورت گسترده‌ای پرداخته است و «جامعه‌سازی را یکی از بزرگترین هدف‌های اسلامی می‌دانند» (دیدار مقام معظم رهبری با کارگزاران نظام، ۱۳۸۲/۰۷/۰۲) و رشد و انحطاط فردی و اجتماعی را به شرایط جامعه مرتبط ساخته‌اند. در اندیشه ایشان براساس مبانی ارزشی و بینشی، ابتدا جامعه به دو بخش اسلامی (توحیدی، معنوی و آرمانی) و جاهلی تقسیم شده است و معتقدند که یکی از رسالت‌های عمومی انبیاء، ساختن جامعه توحیدی بوده است. (فتاحیان، ۱۳۹۹: ۶۵) در نظام اسلامی، جوهر اصلی جامعه اسلامی عبارت است از تعبد، ایمان و عمل صالح آحاد ملت، همچنان که در آیات مبارکه قرآن کریم نیز مشاهده می‌شود و اصل قضیه همین است.» (دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۴/۰۳/۰۶)

شکل ۱: جوهر اصلی جامعه اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری (شریفی رهنمو و همکاران، ۱۳۹۹: ۵۱)

در بیانات و مکتوبات مقام معظم رهبری برای واژه «جامعه اسلامی» از اصطلاحاتی چون جامعه

اسلامی، جامعه دینی، جامعه توحیدی و جامعه معنوی هم استفاده می‌شود. جامعه فاضله و آرمانی در اندیشه رهبری به‌عنوان جامعه مطلوب - به معنای مطلوبیت دینی و قابل تحقق - می‌باشد و در تعریف معنوی و دینی می‌فرمایند:

جامعه معنوی یعنی متوجه به اصول و معارف دینی و متکی به اهداف الهی و هدف گیرنده آخرت از طریق دنیا (این خصوصیت دین و جامعه دینی، اینهاست)؛ غرق نشدن و محدود نشدن در چهارچوب ظواهر مادی. (دیدار با کارگزاران نظام، ۱۲ / ۰۳ / ۱۳۸۰)

در تعریف جامعه توحیدی اشاره دارند:

آن جامعه‌ای که نبی در آن ظهور می‌کند و می‌خواهد آن جامعه را، آن نظم را دگرگون کند و عوض کند و یک نظم بهتری برقرار بکند و نظام بهتری مستقر کند. این نظم جاهلی به اصطلاح که به تعبیر متشرعه و به تعبیر اسلام، نظم قبل از نبی را نظم جاهلی می‌گوییم، نظم نبی را نظم توحیدی می‌گوییم. (دیدار با مسئولین و کارگزاران دولت، ۳۱ / ۰۲ / ۱۳۶۳)

همه تعبیر فوق، نشانگر جامعه‌ای است که در اندیشه دینی و براساس مبانی ارزشی و اعتقادی، خداوند تحقق آن را از آرمان‌های دینداران قرار داده است. (فتاحیان، ۱۳۹۹: ۶۶)

۲-۲. پیشینه پژوهش

در بررسی پیشینه تحقیقاتی، مطالعه مقاله عساریان نژاد و همکاران (۱۳۹۸) با موضوع «طراحی الگوی جامعه امن جمهوری اسلامی ایران از منظر مقام معظم رهبری» بسیار حائز اهمیت است. این مقاله که با استفاده از روش داده بنیاد شکل گرفته و براساس کدگذاری از ۲۷۵ سخنرانی مقام معظم رهبری انجام شده است، نشان می‌دهد که مضامینی نظیر «زمینه‌ساز ظهور و برپایی جامعه مهدوی، حرکت بر مدار عزت، حکمت و مصلحت، برخوردار از توان بازدارندگی فعال، تمدن‌سازی و نوگرایی، همبستگی پایدار و مقاوم با وحدت کلمه، تمرکز حداکثری بر حضور، مشارکت و حمایت مردم»، اولویت‌های اساسی برای جامعه امن جمهوری اسلامی ایران است. مقاله شریفی رهنمو و همکاران (۱۳۹۹) نیز که به «راهبردهای نیل به جامعه اسلامی مبتنی بر منظومه فکری مقام معظم رهبری» پرداخته است؛ مهم‌ترین راهبردهای رسیدن و برپایی جامعه اسلامی را «وفاق و همگرایی ملی، ولایت‌مداری، مشارکت عمومی، امر به معروف و نهی از منکر، دانش‌اندوزی، ساماندهی اقتصادی و قانون‌مداری» معرفی می‌کند. البته این پژوهش در مبانی نظری، ویژگی جامعه اسلامی در اندیشه رهبری را مجموعه عواملی همانند اعتقادات دینی،

خدمتگزاری، عدالت‌طلبی، دشمن‌شناسی و مشارکت عمومی معرفی می‌کند و معتقد است که استقرار جامعه اسلامی در نظام جمهوری اسلامی ایران، یک مقوله قدسی و ارزشی به‌شمار می‌آید؛ زیرا اندیشه‌های مقام معظم رهبری که منتج از نظام اسلامی است، جوهر اصلی جامعه اسلامی را تعبّد، ایمان و عمل صالح آحاد ملت می‌داند که می‌بایست به سمت نهادینه شدن حرکت کند. سایر مطالعات مرتبط با موضوع این پژوهش، در جدول ۱ آمده است:

جدول ۱: تشریح یافته‌های مطالعات مختلف پیرامون نظام انقلابی

ردیف	محقق	سال	مهم‌ترین یافته‌های پژوهش‌های پیشین
۱	فتاحیان	۱۳۹۹	۱۹ شاخص کلی جامعه آرمانی اسلامی: آزادی فکر و اندیشه، توحیدمحور، امامت‌محور، هدایت‌محور، عدالت‌محور، فرهنگی، معنویت‌محور، اخلاق‌محور، مبارز و جهادگر، نقش والای شهروندان، حرمت و کرامت انسانی، تکامل‌گرا، اقتصاد ابزار، اداره تخصصی، قانون‌گرا، رفتارهای عالمانه و حساب‌شده، بدون تناقض، عزتمند و قدرتمند.
۲	داوودندی و همکاران	۱۳۹۹	مهم‌ترین عناصر ملت‌سازی: تحقق جامعه مدنی، رعایت حقوق شهروندی، تقسیم کار منصفانه، قانونمندی، ایدئولوژی، وفاداری و ...
۳	غلامی	۱۳۹۹	رهبر معظم انقلاب نگاه عمل‌گرایانه به مسئله انتظار دارند و انتظار را نه سکون و رکود، بلکه حرکت و پویایی تعریف می‌نمایند. همچنین ایشان، نظام‌سازی در جامعه منتظر را یکی از مهم‌ترین ابزارها برای مقابله با تمدن فاسد غرب دانسته و به یکسری الزامات، بایسته‌ها و پیش‌فرض‌ها در مسیر نظام‌سازی جامعه منتظر معتقد هستند که مهم‌ترین آنها شامل مفهوم‌سازی، همسویی و مردم‌محوری در جامعه اسلامی منتظر است.
۴	دارابی و مطلبی	۱۳۹۸	در عرصه داخلی «شهادت‌گرایی، آخرت‌گرایی، انتظار‌گرایی، موعودگرایی» و در عرصه خارجی «جهاد و بیگانه ستیزی» از نشانگان و جلوه‌های دینی در فرهنگ سیاسی جامعه ایرانی به‌شمار می‌آید.
۵	قربانی و همکاران	۱۳۹۷	ارزش‌های انقلاب اسلامی: مردم‌سالاری دینی، آزادی، تلاش برای استقلال و حاکمیت ملی، کارآمدی با تأکید بر عدالت و محرومیت‌زدایی.
۶	حاجی‌صادقی	۱۳۹۲	ده ویژگی و خصوصیت از میان برجسته‌ترین ویژگی‌های انقلاب عبارتند از: ماهیت دینی، رهبری الهی، جوشش و قیام مردمی، جامعیت، جهان‌شمولی آرمان‌ها، استقلال همه‌جانبه، احیاگر ارزش‌های معنوی، اتحاد و انسجام حقیقی، عدالت‌طلبی، پویایی و پایایی.

مهم‌ترین یافته‌های پژوهش‌های پیشین	سال	محقق	ردیف
مؤلفه‌های کلیدی در ساخت جامعه تراز انقلاب اسلامی: باور به همبستگی دین و سیاست، قناعت و ایثارگری، اعتماد به نفس ملی، امید به آینده، کارمحوری و قدرت تعقل.	۱۳۹۱	جهان‌بین	۷
علل داخلی عقب‌ماندگی جامعه اسلامی از منظر حضرت امام خمینی (ره) به مواردی همچون «فاصله گرفتن از اسلام اصیل، خودباختگی در برابر غرب، تفرقه و اختلاف میان مسلمانان و دولت‌های اسلامی و ملی‌گرایی» و علل خارجی به «نقشه‌های شوم استعماری برای انحطاط و عقب‌نگه‌داشتن مسلمانان» بازمی‌گردد.	۱۳۸۷	ارجینی	۸

در واکاوی پیشینه پژوهش، دو شکاف اصلی برجسته است؛ ابتدا اینکه هیچ‌یک از مطالعات پیشین به تبیین جامعه اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی نپرداخته است. در بررسی شکاف بعدی، به نظر می‌رسد که در هیچ‌یک از مطالعات پیشین، دسته‌بندی مشخصی از ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های جامعه اسلامی وجود نداشته و بیشتر به ویژگی‌های جامعه اسلامی اشاره شده است؛ لذا این پژوهش می‌تواند ضمن پوشش دادن به شکاف‌های بالا، با تبیین جامعه اسلامی مطلوب مورد انتظار رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب براساس ابعاد، مؤلفه‌ها و مفاهیم مشخص و دسته‌بندی شده، نوآوری جدیدی به همراه داشته باشد.

۳. روش تحقیق

این پژوهش با رویکرد کیفی و با استفاده از روش تحقیق داده‌بنیاد شکل گرفته است. جامعه آماری پژوهش شامل متن بیانیه گام دوم است. حجم نمونه پژوهش اختصاص به بخش‌هایی از متن بیانیه گام دوم دارد که در آن، منظور مقام معظم رهبری یا اشاره ایشان به جامعه اسلامی است. روش گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای؛ و ابزار پژوهش، فیش‌برداری است. از متن بیانیه تعداد ۱۲۸ ویژگی یا خصیصه برای جامعه اسلامی استخراج شده است که در این پژوهش به‌عنوان «داده» قلمداد می‌شود. جدول ۲ به شرح آنها پرداخته‌ایم.

جدول ۲: داده‌های استخراج شده جامعه اسلامی از متن بیانیه گام دوم

شناسه	داده‌های پژوهش	متن بیانیه
x1	همت داشتن ملت	از میان همه ملت‌های زیر ستم، کمتر ملّتی به انقلاب همّت می‌گمارد؛
x2	همت داشتن ملت	و در میان ملت‌هایی که به پاخاسته و انقلاب کرده‌اند، کمتر دیده شده که
x3	تلاش داشتن ملت	توانسته باشند کار را به نهایت رسانده،
x4	حفظ آرمان‌های انقلابی	به جز تغییر حکومت‌ها، آرمان‌های انقلابی را حفظ کرده باشند.

شناسه	داده‌های پژوهش	متن بیانیه
x5	آزادی در جامعه	آزادی، اخلاق، معنویت، عدالت، استقلال، عزت، عقلانیت و برادری، هیچ‌یک به یک نسل و یک جامعه مربوط نیست؛
x6	اخلاق در جامعه	
x7	عدالت در جامعه	
x8	استقلال در جامعه	
x9	عزت در جامعه	
x10	عقلانیت در جامعه	
x11	برادری در جامعه	
x12	معنویت در جامعه	
x13	ارزش محوری در جامعه	
x14	ایمان دینی مردم	اما به هیچ بهانه‌ای از ارزش‌هایش که بحمدالله با ایمان دینی مردم آمیخته است، فاصله نمی‌گیرد.
x15	بصیر بودن	رهزنان فکر و عقیده و آگاهی بسیارند؛ حقیقت را از دشمن و پیاده نظامش نمی‌توان شنید.
x16	ایمان ملت	اگر قدرت عظیم ایمان و انگیزه این ملت و رهبری آسمانی و تأییدشده امام عظیم‌الشأن ما نبود، تاب‌آوردن در برابر آن همه خصومت و شقاوت و توطئه و خبانت، امکان‌پذیر نمی‌شد.
x17	انگیزه ملت	
x18	استقامت و تاب‌آوری	
x19	بصیر بودن	عظمت پیشرفت‌های چهل ساله ملت ایران آنگاه بدرستی دیده می‌شود که این مدّت، با مدّت‌های مشابه در انقلاب‌های بزرگی همچون انقلاب فرانسه و انقلاب اکتبر شوروی و انقلاب هند مقایسه شود.
x20	اراده ملی	و عنصر اراده ملی را که جان‌مایه پیشرفت همه‌جانبه و حقیقی است در کانون مدیریت کشور وارد کرد؛
x21	روحیه ملی	درخشش در ... محصول آن روحیه و آن حضور و آن احساس جمعی است ...
x22	حضور در صحنه	
x23	احساس جمعی	
x24	افزایش مشارکت مردمی	ثالثاً: مشارکت مردمی را در مسائل سیاسی مانند انتخابات، مقابله با فتنه‌های داخلی، حضور در صحنه‌های ملی و استکبارستیزی به اوج رسانید.
x25	استکبارستیزی	

شناسه	داده‌های پژوهش	متن بیانیه
x26	حضور در صحنه	
x27	مقابله با فتنه‌های داخلی	
x28	افزایش نیکوکاری	و در موضوعات اجتماعی مانند کمک‌رسانی‌ها و فعالیت‌های نیکوکاری که از پیش از انقلاب آغاز شده بود، افزایش چشمگیر داد
x29	افزایش فداکاری	
x30	مشارکت مردمی	پس از انقلاب، مردم در مسابقه خدمت‌رسانی در حوادث طبیعی و کمبودهای اجتماعی مشتاقانه شرکت می‌کنند.
x31	افزایش بینش سیاسی مردم	رایعاً: بینش سیاسی آحاد مردم و نگاه آنان به مسائل بین‌المللی را به‌گونه شگفت‌آوری ارتقاء داد.
x32	بصیرت عموم افراد	تحلیل سیاسی و فهم مسائل بین‌المللی در موضوعاتی همچون جنایات غرب بخصوص آمریکا، مسئله فلسطین و ظلم تاریخی ... را از انحصار طبقه محدود و عزلت‌گزیده‌ای به نام روشنفکر، بیرون آورد؛
x33	روشنفکری عموم مردم	این گونه، روشنفکری در میان عموم مردم در همه کشور و همه ساحت‌های زندگی جاری شد
x34	معنویت‌گرایی	سادساً: عیار معنویت و اخلاق را در فضای عمومی جامعه به‌گونه‌ای چشمگیر افزایش داد.
x35	اخلاق‌گرایی	
x36	عمیق بودن ایمان مردم	مایه‌های ایمان مردمش بسی ریشه‌دار و عمیق بود.
x37	شهادت‌طلبی	پدران و مادران و همسران، با احساس وظیفه دینی از عزیزان خود که به جبهه‌های گوناگون جهاد می‌شتافتند، دل‌کنند و سپس، آنگاه که با پیکر خون‌آلود یا جسم آسیب دیده آنان روبه‌رو شدند، مصیبت را با شکر همراه کردند.
x38	وظیفه‌محوری	
x39	اثر‌گری	
x40	جهاد‌محوری	
x41	دین‌محوری جامعه	مساجد و فضاهای دینی رونقی بی‌سابقه گرفت.
x42	دین‌محوری جامعه	نماز و حج و روزه‌داری و پیاده‌روی زیارت و مراسم گوناگون دینی و انفاقات و صدقات واجب و مستحب در همه‌جا به‌ویژه میان جوانان رونق یافت.
x43	آزاد بودن	کشور و ملت‌ی مستقل، آزاد، مقتدر، باعزت، متدین، پیشرفته در علم، انباشته از تجربه‌هایی گران‌بها، مطمئن و امیدوار، دارای تأثیر اساسی در منطقه و دارای منطق قوی در مسائل جهانی،
x44	مستقل بودن	
x45	مقتدر	
x46	با عزت	

شناسه	داده‌های پژوهش	متن بیانیه
x47	متدین	
x48	پیشرفت علمی	
x49	باتجربه بودن	
x50	امیدوار	
x51	اطمینان از موفقیت و پیشرفت در آینده	
x52	بصیرت‌محوری	ایران مقتدر، امروز هم مانند آغاز انقلاب با چالش‌های مستکبران روبه‌رو است اما با تفاوتی کاملاً معنی‌دار.
x53	پیشرفت معنوی	همت‌های بلند و انگیزه‌های جوان و انقلابی، خواهند توانست آنها را فعال و در پیشرفت مادی و معنوی کشور به معنی واقعی جهش ایجاد کنند.
x54	پیشرفت مادی	
x55	زیربنای ایمانی عمیق و اصیل	مهم‌ترین ظرفیت امیدبخش کشور، نیروی انسانی مستعد و کارآمد با زیربنای عمیق و اصیل ایمانی و دینی است.
x56	زیربنای دینی عمیق و اصیل	
x57	کارآمد بودن	
x58	مستعد بودن	
x59	ناامید نبودن	اینجانب همواره از امید کاذب و فریبنده دوری جسته‌ام، اما خود و همه را از نومیدی بیجا و ترس کاذب نیز برحذر داشته‌ام و برحذر می‌دارم.
x60	نداشتن ترس کاذب	
x61	مأیوس نشدن	در طول این چهل سال - و اکنون مانند همیشه - سیاست تبلیغی و رسانه‌ای دشمن و فعال‌ترین برنامه‌های آن، مأیوس‌سازی مردم و حتی مسئولان و مدیران ما از آینده است.
x62	بصیرت‌محوری	
x63	بصیرت‌محوری	خبرهای دروغ، تحلیل‌های مغرضانه، وارونه نشان دادن واقعیت‌ها، پنهان کردن جلوه‌های امیدبخش، بزرگ کردن عیوب کوچک و کوچک نشان دادن یا انکار محسّنات بزرگ، برنامه همیشگی هزاران رسانه صوتی و تصویری و اینترنتی دشمنان ملت ایران است؛
x64	هوشیاری	و البته دنباله‌های آنان در داخل کشور نیز قابل مشاهده‌اند که با استفاده از آزادی‌ها در خدمت دشمن حرکت می‌کنند.

شناسه	داده‌های پژوهش	متن بیانیه
x65	امید به آینده	در خود و دیگران نهال امید به آینده را پرورش دهید. ترس و نومی‌دی را از خود و دیگران برانید.
x66	ناامید نبودن	
x67	ترس نداشتن	
x68	ایثارگری	سنگ بنای یک انقلاب علمی در کشور گذاشته شده و این انقلاب، شهیدانی از قبیل شهدای هسته‌ای نیز داده است.
x69	معنویت‌گرایی	معنویت به معنی برجسته کردن ارزش‌های معنوی از قبیل: اخلاص، ایثار، توکل، ایمان در خود و در جامعه است،
x70	اخلاص‌گرایی	
x71	ایثارگری	
x72	توکل	
x73	ایمان‌محوری	
x74	ارزش‌محوری	
x75	اخلاق‌گرایی	و اخلاق به معنی رعایت فضیلت‌هایی چون خیرخواهی، گذشت، کمک به نیازمند، راست‌گویی، شجاعت، تواضع، اعتماد به نفس و دیگر خلقیات نیکو است.
x76	خیرخواهی	
x77	گذشت	
x78	دستگیری	
x79	راست‌گویی	
x80	شجاعت	
x81	تواضع	
x82	اعتماد به نفس	
x83	فضیلت‌محوری	
x84	معنویت‌گرایی	
x85	اخلاق‌گرایی	بودن آنها، محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی، بهشت می‌سازد و نبودن آن حتی با برخورداری مادی، جهنم می‌آفریند.
x86	معنویت‌گرایی	
x87	اخلاق‌گرایی	شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه هرچه بیشتر رشد کند برکات بیشتری به بار می‌آورد؛
x88	رشد اخلاقیات	
x89	رشد معنویات	
x90	جهاد معنوی	این، بی‌گمان محتاج جهاد و تلاش است و این تلاش و جهاد، بدون همراهی حکومت‌ها توفیق‌چندانی نخواهد یافت.
x91	تلاش معنوی	
x92	جهاد اخلاقی	

شناسه	داده‌های پژوهش	متن بیانیه
x93	تلاش اخلاقی	
x94	معنویت‌گرایی	اخلاق و معنویت، البته با دستور و فرمان به دست نمی‌آید، پس حکومت‌ها نمی‌توانند آن را با قدرت قاهره ایجاد کنند.
x95	اخلاق‌گرایی	
x96	منش و رفتار اخلاقی	اما اولاً خود باید منش و رفتار اخلاقی و معنوی داشته باشند، و ثانیاً زمینه را برای رواج آن در جامعه فراهم کنند و به نهادهای اجتماعی در این باره میدان دهند و کمک برسانند؛
x97	منش و رفتار معنوی	
x98	منش و رفتار اخلاقی	
x99	منش و رفتار معنوی	
x100	مسئولیت‌پذیری در برابر تهاجم فرهنگی	و این البته به معنی رفع مسئولیت از اشخاص و نهادهای غیرحکومتی نیست.
x101	بصیرت‌محوری	اینکه کسی گمان کند که «مشکلات اقتصادی صرفاً ناشی از تحریم است...» خطایی نابخشودنی است.
x102	آزادی اجتماعی	و آزادی اجتماعی به معنای حق تصمیم‌گیری و عمل کردن و اندیشیدن برای همه افراد جامعه است؛
x103	آزادی اجتماعی	و این هر دو از جمله ارزش‌های اسلامی‌اند و این هر دو عطیه الهی به انسان‌هایند و هیچ‌کدام تفضل حکومت‌ها به مردم نیستند. حکومت‌ها موظف به تأمین این دواند.
x104	دفاع از آزادی	منزلت آزادی و استقلال را کسانی بیشتر می‌دانند که برای آن جنگیده‌اند، ملت ایران با جهاد چهل ساله خود از جمله آنها است.
x105	دفاع از استقلال	
x106	ایثارگری	
x107	دفاع از آزادی	
x108	دفاع از استقلال	
x109	جهادی بودن	
x110	آزادی اجتماعی	استقلال و آزادی کنونی ایران اسلامی، دستاورد، بلکه خون آوردِ صدها هزار انسان والا و شجاع و فداکار است؛ غالباً جوان، ولی همه در رتبه‌های رفیع انسانیت.
x111	شجاعت	

شناسه	داده‌های پژوهش	متن بیانیه
x112	فداکاری	
x113	ایتارگری	
x114	در صحنه بودن	
x115	جهادی بودن	
x116	با اخلاص بودن	
x117	آزادی اجتماعی	این ثمر شجره طیبه انقلاب را با تأویل و توجیه‌های ساده‌لوحانه و بعضاً مغرضانه، نمی‌توان در خطر قرار داد.
x118	ضرورت حراست استقلال ملی	همه - مخصوصاً دولت جمهوری اسلامی - موظف به حراست از آن با همه وجودند.
x119	ضرورت حراست آزادی اجتماعی	
x120	آزادی اجتماعی توأم با رعایت اخلاق و ارزش‌های الهی	بدیهی است که «استقلال» نباید به معنی زندانی کردن سیاست و اقتصاد کشور در میان مرزهای خود، و «آزادی» نباید در تقابل با اخلاق و قانون و ارزش‌های الهی و حقوق عمومی تعریف شود.
x121	آزادی اجتماعی توأم با رعایت قانون و حقوق عامه	
x122	بصیرت‌محوری	امروز ملت ایران علاوه بر آمریکای جنایت‌کار، تعدادی از دولت‌های اروپایی را نیز خدعه‌گر و غیر قابل اعتماد می‌داند.
x123	مرزبندی با دشمن	
x124	سبک زندگی ایرانی - اسلامی	سبک زندگی: سخن لازم در این باره بسیار است. آن را به فرصتی دیگر وامی‌گذارم!؟!
x125	مقابله با مشکلات اخلاقی	و به همین جمله اکتفا می‌کنم که تلاش غرب در ترویج سبک زندگی غربی در ایران، زیان‌های بی‌جبران اخلاقی و اقتصادی و دینی و سیاسی به کشور و ملت ما زده است؛
x126	مقابله با مشکلات اقتصادی	
x127	مقابله با مشکلات دینی	
x128	مقابله با مشکلات سیاسی	

در روش داده‌بنیاد، تحلیل داده‌هایی که به منظور تکوین نظریه گردآوری می‌شوند، با استفاده از «رمزگذاری نظری» انجام می‌شود. کدگذاری در روش داده‌بنیاد در قالب اقدام‌های سه‌گانه (باز، محوری و انتخابی) صورت گرفته و هر مرحله نتیجه خاصی در بردارد. به طوری که از کدگذاری باز، مفاهیم حاصل می‌شود و از کدگذاری محوری، مؤلفه‌ها و از کدگذاری انتخابی، تئوری شکل می‌گیرد. (مهرابی، ۱۳۹۰: ۱۳) در این تحقیق برای آنکه نتایج به دست آمده بتواند از روایت قابل قبولی برخوردار باشد، از معیارهای «اطمینان‌پذیری» با مستند نمودن داده‌ها به محتوای کامل بیانیه گام دوم و «باورپذیری» با تطبیق به اندیشه‌های ایشان صورت پذیرفته است. پایایی پژوهش با استفاده از کمک کارشناسان و خبرگان موضوع برای کدگذاری‌های مجدد و کدگذاری محققان در دوره‌های زمانی مختلف مورد تأیید قرار گرفته است. ضمن اینکه در تمامی مراحل گردآوری، مفهوم‌سازی و کدگذاری، تعامل و مراجعه دائمی پژوهشگران به داده‌های اولیه با هدف کاهش ضریب انحراف از محتوای مورد بررسی و نظام‌مند شدن هدفمند داده‌ها، صورت پذیرفته است. این تداوم ارتباط و تعامل با داده‌ها تا دستیابی به «نقطه نظریه» ادامه یافته که این موضوع نیز به پایایی هرچه بیشتر پژوهش کمک نموده است.

۴. تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

۴-۱. تحلیل داده‌ها

گام اول - کدگذاری باز: در این مرحله، مجموعه داده‌های پژوهش مورد بازخوانی قرار گرفت. سپس با استفاده از طریق تجمیع و دسته‌بندی داده‌ها، داده‌های دارای بار معنایی مشابه و مشترک، در طبقه‌بندی‌های یکسان قرار گرفتند که منجر به استخراج ۳۶ مفهوم شده است. جزئیات کدگذاری باز در جدول ۳ به نمایش درآمده است:

جدول ۳: گام اول تحلیل داده‌ها (کدگذاری باز)

شناسه	مفاهیم	تعداد Xها	کدگذاری باز
Y1	اخلاص‌گرایی	2	X70+X116
Y2	اخلاق‌گرایی	8	X6+X35+X75+X85+X87+X95+X96+X98
Y3	ارزش‌محوری	2	X13+X74
Y4	استقامت و اراده ملی	2	X18+X20
Y5	استقلال‌محوری	2	X8+X44
Y6	امیدوار به آینده	6	X50+X51+X59+X61+X65+X66

شناسه	مفاهیم	تعداد Xها	کدگذاری باز
Y7	انگیزه و روحیه ملی	2	X17+X21
Y8	ایثارگری	5	X39+X68+X71+X106+X113
Y9	ایمان محوری	6	X14+X16+X36+X55+X72+X73
Y10	آزادی اجتماعی	6	X5+X43+X102+X103+X110+X117
Y11	آزادی قانون محور و اخلاق محور جامعه	2	X120+X121
Y12	بصیرت محوری	9	X15+X19+X32+X52+X62+X63+X64+X101+X122
Y13	پیشرفت مادی و اقتصادی	2	X54+X126
Y14	جهاد محوری	3	X40+X109+X115
Y15	جهاد معنوی	4	X53+X89+X90+X91
Y16	حراست و دفاع از استقلال	3	X105+X108+X118
Y17	حراست و دفاع از آزادی	3	X104+X107+X119
Y18	در صحنه بودن	3	X22+X26+X114
Y19	دین محوری	5	X41+X42+X47+X56+X127
Y20	راست گویی و عدالت محوری	2	X7+X79
Y21	رشد اخلاقی جامعه	4	X88+X92+X93+X125
Y22	روشنفکری و بینش سیاسی	4	X4+X31+X33+X128
Y23	شجاعت	2	X80+X111
Y24	عزتمندی	2	X9+X46
Y25	عقلانیت و تجربه محوری	2	X10+X49
Y26	علم محوری	2	X48+X58
Y27	فداکاری	3	X11+X29+X112
Y28	فضیلت محوری	3	X37+X81+X83
Y29	گذشت و نیکوکاری	4	X28+X76+X77+X78
Y30	مرزبندی با فتنه گران و دشمنان	3	X25+X27+X123
Y31	مسئولیت پذیری فرهنگی	2	X100+X124

شناسه	مفاهیم	تعداد Xها	کدگذاری باز
Y32	مشارکت مردمی	3	X23+X24+X30
Y33	معنویت‌گرایی	8	X12+X34+X69+X84+X86+X94+X97+X99
Y34	مقتدر و دارای اعتماد به نفس	2	X45+X82
Y35	نهراسیدن از مشکلات و دشمنان	2	X60+X67
Y36	همت و وظیفه‌محوری	5	X1+X2+X3+X38+X57

گام دوم - کدگذاری محوری: در این مرحله، از مجموع ۳۶ مفهوم (Yها) استخراج شده از جدول ۳، با استفاده از فن مقایسه پایدار، تلاش شده است که زمینه‌های ظهور وجوه مشترک مفاهیم فراهم شود. در نهایت محصول این مقایسه‌ها، منجر به شکل‌گیری ۱۳ مؤلفه گردید که مجموعه آنها در جدول ۴ آمده است.

جدول ۴: گام دوم تحلیل داده‌ها (کدگذاری محوری)

شناسه	مؤلفه‌ها	تعداد Xها	کدگذاری محوری
Z1	اخلاق‌گرایی و رشد اخلاقی	12	Y2+Y21
Z2	ارزش‌محوری و فضیلت‌محوری	9	Y1+Y3+Y20+Y28
Z3	آزادی اجتماعی قانونی و اخلاقی	11	Y10+Y11+Y17
Z4	انگیزه، اراده و استقامت ملی	4	Y4+Y7
Z5	ایمان‌محوری و دین‌محوری	11	Y9+Y19
Z6	بصیرت سیاسی و فرهنگی	21	Y12+Y18+Y22+Y30+Y31
Z7	شجاعت، مقتدر و دارای اعتماد بنفوس	4	Y23+Y34
Z8	عزتمندی، استقلال ملی و دفاع از آن	7	Y5+Y16+Y24
Z9	علم‌محوری و تجربه‌محوری	4	Y25+Y26
Z10	مشارکت، فداکاری و ایثارگری	15	Y8+Y27+Y29+Y32
Z11	معنویت‌گرایی و جهاد معنوی	12	Y15+Y33
Z12	نهراسیدن از مشکلات و دشمنان و امیدوار به آینده	8	Y6+Y35
Z13	همت، پیشرفت و جهادمحوری	10	Y13+Y14+Y36

گام سوم - کدگذاری انتخابی: در آخرین گام کدگذاری، محققان با توجه به گام‌های قبلی، فرایند کدگذاری را انسجام و استحکام بیشتری بخشیده‌اند. به تعبیر استراوس و کوربین^۱ در این مرحله از کدگذاری، نظریه‌پرداز داده‌بنیاد، یک نظریه از روابط فی‌مابین مقوله‌های موجود در مدل کدگذاری محوری را به نگارش درمی‌آورد، (دانایی فرد و امامی، ۱۳۸۶: ۸۴) از مجموع ۱۳ مؤلفه (Zها) استخراج شده از جدول ۴، محققان با تمرکز بر مفاهیم کلیدی، وجوه اشتراک را شناسایی نموده و ابعاد کلیدی پژوهش به شرح جدول ۵ احصاء شده است.

جدول ۵: گام سوم تحلیل داده‌ها (کدگذاری انتخابی)

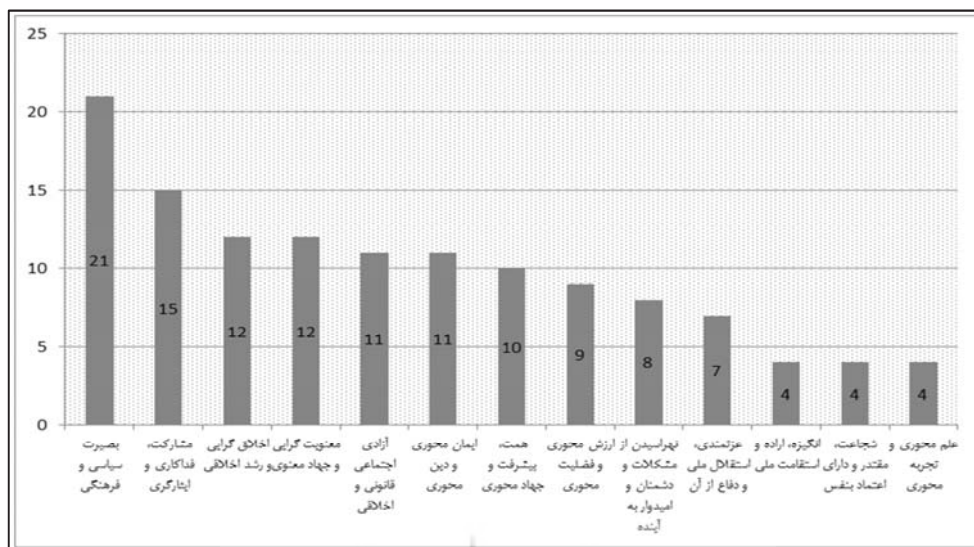
ابعاد کلیدی	تعداد Xها	کدگذاری انتخابی
دارای استقلال ملی و آزادی اجتماعی	18	Z3 آزادی اجتماعی قانونی و اخلاقی
		Z8 عزتمندی، استقلال ملی و دفاع از آن
دارای انگیزه و اراده جهاد، مشارکت و پیشرفت	29	Z4 انگیزه، اراده و استقامت ملی
		Z10 مشارکت، فداکاری و ایثارگری
		Z13 همت، پیشرفت و جهادمحوری
دارای بصیرت، علم و تجربه	25	Z6 بصیرت سیاسی و فرهنگی
		Z9 علم‌محوری و تجربه‌محوری
دارای بنیان‌های عمیق دینی، ایمانی و معنوی	23	Z5 ایمان‌محوری و دین‌محوری
		Z11 معنویت‌گرایی و جهاد معنوی
دارای شجاعت، اعتماد به نفس و امیدوار به آینده	12	Z7 شجاعت، مقتدر و دارای اعتماد بنفس
		Z12 نهراسیدن از مشکلات و دشمنان و امیدوار به آینده
دارای موازین ارزشی و اخلاقی	21	Z1 اخلاق‌گرایی و رشد اخلاقی
		Z2 ارزش‌محوری و فضیلت‌محوری

۲-۴. یافته‌های پژوهش

در تشریح یافته‌های مهم پژوهش می‌توان به اولویت‌بندی مؤلفه‌ها و ابعاد کلیدی پژوهش به شرح نمودارهای ۱ و ۲ اشاره نمود.

براساس نتایج جدول ۴، میزان فراوانی داده‌های مؤلفه‌های پژوهش به شرح نمودار ۱ است.

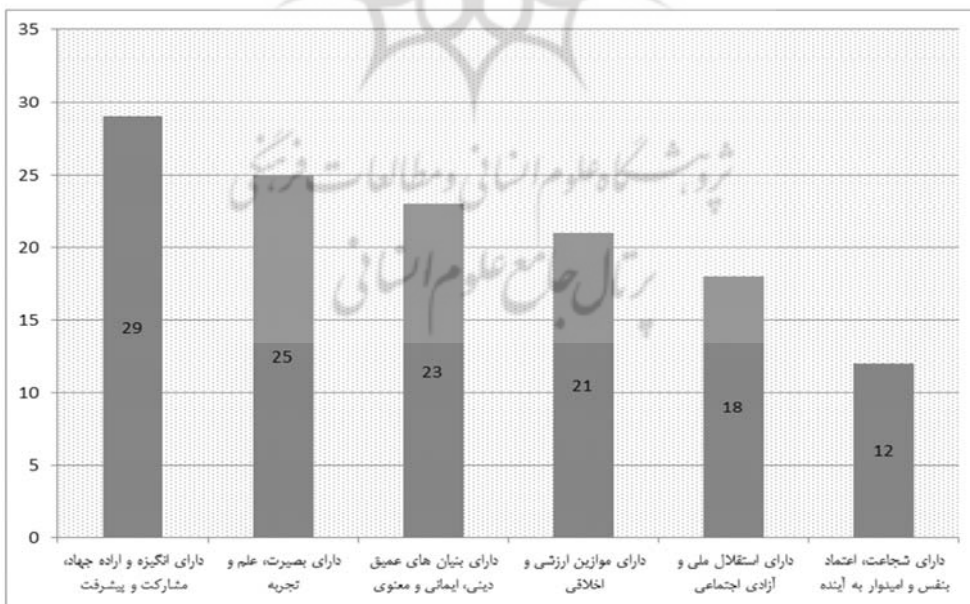
1. Strauss & Corbin.

نمودار ۱. توزیع فراوانی داده‌های مؤلفه‌های جامعه اسلامی مطلوب

بر اساس خروجی نمودار ۱، مشخص است که مؤلفه‌هایی مانند بصیرت سیاسی و فرهنگی، مشارکت و ابتکارگری، اخلاق و معنویت، ایمان‌محوری و همت و تلاش جهادی و ... از نقش محوری در تشکیل جامعه اسلامی برخوردار هستند.

براساس نتایج جدول ۵، میزان فراوانی ابعاد کلیدی پژوهش به شرح نمودار ۲ است.

نمودار ۲. توزیع فراوانی ابعاد کلیدی جامعه اسلامی مطلوب

با نگاهی به تحلیل داده‌های نمودار ۲ و نتایج حاصل از کدگذاری انتخابی، جامعه اسلامی مطلوب در اندیشه مقام معظم رهبری که از بیانیه گام دوم قابل استنباط است، این چنین قابل تعریف است:

جامعه اسلامی مطلوب جامعه‌ای اسلامی است که دارای استقلال ملی و آزادی اجتماعی، دارای انگیزه و اراده جهاد، مشارکت و پیشرفت، دارای بصیرت، علم و تجربه، دارای بنیان‌های عمیق دینی، ایمانی و معنوی، دارای شجاعت، اعتماد به نفس و امیدوار به آینده و دارای موازین ارزشی و اخلاقی باشد.

البته این جامعه مطلوب بنا به تعبیر مقام معظم رهبری، «هنوز تحقق پیدا نکرده، ولی ما دنبال این هستیم که این جامعه تحقق پیدا کند. (دیدار مقام معظم رهبری با دانشجویان کرمانشاه، ۲۴ / ۰۷ / ۱۳۹۰)

۵. بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

امام خامنه‌ای از جمله اندیشمندان بزرگ جهان اسلام است که آراء و اندیشه‌های ایشان در این سال‌ها مورد توجه بسیاری از مردم کشورهای مختلف قرار گرفته است. ویژگی‌های جامعه اسلامی در دیدگاه رهبری همانند سایر مفاهیم و تعابیر مهم و راهبردی، مورد توجه است و در قلمرو مکتب حیات‌بخش اسلام و آموزه‌های دینی تفسیر و تحلیل می‌شود. اساساً یکی از مهم‌ترین هدف‌های آیین مقدس اسلام، از صدر اسلام و زمان پیامبر ﷺ و ائمه علیهم‌السلام، ایجاد و استقرار جامعه اسلامی بوده است. اهمیت جامعه اسلامی به اندازه‌ای است که پیامبر ﷺ در اولین اقدام سرنوشت‌ساز خود، اقدام به تشکیل حکومت نوپای اسلامی در مدینه و بعد از آن انتقال آن به مکه برای سروسامان دادن به امور جامعه اسلامی نظام‌مند، بر مبنای دین و عقلانیت دینی در بستر ارزش‌های انسانی - اسلامی برای تضمین سعادت دنیوی و اخروی بشریت نموده است. بر این اساس استقرار جامعه اسلامی در نظام جمهوری اسلامی ایران یک موضوع ارزشی به‌شمار می‌آید.

رهبر انقلاب اسلامی از جمله اندیشه‌ورزان مطرح و محوری دنیای اسلام می‌باشند که با بینش حکیمانه خویش و با درک نیازهای مختلف زمان و مکان، همواره با ادبیات گوناگون، ضرورت ایجاد جامعه اسلامی مطلوب را خاطر نشان نموده‌اند. ایشان، با صدور بیانیه گام دوم، فصل جدیدی از زندگی جمهوری اسلامی را مورد تبیین قرار داده‌اند. ایشان در قالب بیانیه گام دوم، توصیه‌های مهمی را خطاب به ملت ایران و مخصوصاً جوانان ارائه نموده‌اند که عمل نمودن ملت شریف ایران به این رهنمودها و منویات، ادامه راه انقلاب بوده و زمینه‌سازی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (ارواح‌افزاده) خواهد بود. نوشتار حاضر که هدف اصلی خود را بر واکاوی و فهم جامعه اسلامی مطلوب در اندیشه مقام معظم

رهبری قرار داده است، در مجموع منجر به تعیین ۳۶ مفهوم، ۱۳ مؤلفه و ۶ بُعد (استقلال ملی و آزادی اجتماعی؛ انگیزه و اراده جهاد، مشارکت و پیشرفت؛ بصیرت، علم و تجربه؛ بنیان‌های عمیق دینی، ایمانی و معنوی؛ شجاعت، اعتماد به نفس و امیدوار به آینده؛ موازین ارزشی و اخلاقی) برای تبیین جامعه اسلامی مطلوب در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی شده است.

در بحث پیرامون تطبیق یافته‌های این پژوهش با مطالعات قبلی، ابعاد کلیدی شش‌گانه این پژوهش، با یافته‌های مطالعه عصاریان‌نژاد و همکاران (۱۳۹۸) در بخش‌هایی از مضامین جامعه امن از جمله «حرکات بر مدار عزت، حکمت و مصلحت، تمدن‌سازی و نوگرایی، همبستگی پایدار و مقاوم» همخوانی دارد. همچنین با مبانی نظری پژوهش شریفی رهنمو و همکاران (۱۳۹۹) در بیان ویژگی جامعه اسلامی در اندیشه رهبری پیرامون عواملی همانند «اعتقادات دینی» تطابق دارد. نتایج مطالعه قربانی و همکاران (۱۳۹۷) در بحث «آزادی، تلاش برای استقلال و حاکمیت ملی»، مطالعه حاجی صادقی (۱۳۹۲) پیرامون «ماهیت دینی، استقلال همه‌جانبه، احیاگر ارزش‌های معنوی، اتحاد و انسجام حقیقی» و پژوهش جهان‌بین (۱۳۹۱) در بحث «اعتماد به نفس ملی، امید به آینده»، با نتایج این تحقیق همخوانی دارد. یافته‌های مطالعه فتاحیان (۱۳۹۹) نیز در بیان شاخصه‌های کلی جامعه آرمانی اسلامی از جمله «آزادی فکر و اندیشه، توحیدمحور، فرهنگی، معنویت‌محور، اخلاق‌محور، مبارز و جهادگر، تکامل‌گرا، عزتمند و قدرتمند» با ابعاد این پژوهش، قرابت بسیار زیادی دارد.

بدون شک، مراقبت نمودن از یک انقلاب نوپا با وجود دشمنان گوناگون داخلی و خارجی و هدایت نمودن آن در مسیر ترقی و کمال در کوران حوادث مختلف، نیازمند یک مدل نظری و عملی منسجم و قوی می‌باشد تا براساس آن شرایط ایجاد یک جامعه اسلامی مطلوب فراهم گردد. در این راستا، با توجه به بحث انجام شده پیرامون تطبیق یافته‌های علمی این مطالعه با پژوهش‌های پیشین، این نتیجه حاصل می‌شود که نتایج این پژوهش از یک جامعیت بسیار مناسبی برخوردار بوده و اساساً تمرکز و مذاقه بر روی ابعاد کلیدی پژوهش و در ادامه مؤلفه‌های ۱۳‌گانه، می‌تواند گویای این واقعیت باشد. به نظر می‌رسد که بخش زیادی از مطلوبیت‌های ترسیمی برای جامعه اسلامی از نظر مقام معظم رهبری، از کلیدواژه‌های پرتکرار در بیانات و فرمایشات ایشان هستند که از آن جمله می‌توان به مفاهیمی مانند «بصیرت سیاسی و فرهنگی»، «تلاش و مدیریت جهادی»، «عزتمندی»، «علم‌محوری»، «دین‌محوری» و ... اشاره نمود. البته این موضوع پرواضح است که برخی از این مطلوبیت‌ها در کشور ما با نقصان‌هایی مواجه بوده که مورد تأکید معظم‌له در برهه‌های مختلف زمانی نیز قرار دارند. مرتبط با یافته‌های پژوهش، مهم‌ترین پیشنهادهای این تحقیق به شرح زیر است:

با وجود اهمیت هر یک از ابعاد کلیدی پژوهش، با توجه به یافته‌های نمودار ۱ به نظر می‌رسد که جامعه اسلامی منبعث از جمهوری اسلامی ایران در برخی ابعاد مانند «شجاعت، اعتماد به نفس و امیدوار به آینده»، پیشرفت نسبتاً خوبی داشته اما همچنان در بحث‌هایی مانند «انگیزه و اراده جهاد، مشارکت و پیشرفت» و «بصیرت، علم‌محوری و تجربه محوری» براساس نظرات مقام معظم رهبری، با چالش‌هایی مواجه است که در نظر ایشان بیشتر مورد تأکید قرار گرفته است، لذا ضرورت دارد که برای این موضوع چاره‌اندیشی‌های لازم صورت پذیرد.

راهکارهای تحقق هر یک از ابعاد این پژوهش براساس مطالعات مختلف در اندیشه مقام معظم رهبری، احصاء و مورد تفسیر و تبیین قرار گیرد.

با توجه به اینکه در قالب مؤلفه‌های پژوهش، تأکید بر روی «بصیرت فرهنگی»، «اخلاق‌گرایی و رشد اخلاقی»، «معنویت‌گرایی و رشد اخلاقی» و ... فراوانی بیشتری دارد، نیاز است تا در این حوزه تلاش جدی و بیشتری در راستای تحقق جامعه اسلامی مطلوب در جمهوری اسلامی ایران شکل گیرد.

منابع و مأخذ

۱. ارجینی، حسین، ۱۳۸۷، «عوامل انحطاط و پویایی جوامع اسلامی از دیدگاه امام خمینی»، *فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی*، ش ۴ (۱۲)، ص ۱۳۳ - ۱۱۹.
۲. اقبال، حدیث؛ رجبی فرجاد، حاجیه، ۱۳۹۹، «الگوی حکمرانی خوب در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی»، *فصلنامه علمی پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، ش ۹ (۳۵)، ص ۲۷ - ۹.
۳. اینگلهارت، رونالد، ۱۳۸۲، *تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی*، ترجمه مریم وتر، تهران، کویر.
۴. جهان‌بین، فرزاد، ۱۳۹۱، «مؤلفه‌های کلیدی در ساخت جامعه تراز انقلاب اسلامی»، *فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، ش ۱ (۳)، ص ۱۳۴ - ۱۱۵.
۵. حاجی صادقی، عبدالله، ۱۳۹۲، «انقلاب اسلامی و برجسته‌ترین ویژگی‌ها از نگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری»، *فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، ش ۲ (۵)، ص ۵۶ - ۳۵.
۶. دارابی، علی؛ مطلبی، مسعود، ۱۳۹۸، «تبیین مؤلفه‌های دینی در فرهنگ سیاسی جامعه ایرانی پس از انقلاب اسلامی»، *فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی*، ش ۸ (۳۱)، ص ۱۰۱ - ۶۷.
۷. دانایی‌فرد، حسن؛ امامی، سید مجتبی، ۱۳۸۶، «استراتژی پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه داده بنیاد»، *اندیشه مدیریت راهبردی*، ش ۱ (۲)، ص ۹۷ - ۶۹.

۸. داوودوندی، نصراله؛ زرگر، افشین؛ شیرزادی، رضا، ۱۳۹۹، «درآمدی تحلیلی بر انقلاب اسلامی ایران از منظر مدل جامع دولت - ملت سازی»، *تشریح علمی مطالعات انقلاب اسلامی*، ش ۱۷ (۶۱)، ص ۵۹ - ۸۲.
۹. شریفی رهنمو، مجید؛ شریفی رهنمو، سعید؛ فتحی؛ آیت‌اله، ۱۳۹۹، «راهبردهای نیل به جامعه اسلامی مبتنی بر منظومه فکری مقام معظم رهبری»، *فصلنامه علمی دانش انتظامی همدان*، ش ۷ (۲۴)، ص ۴۷ - ۶۸.
۱۰. عصاریان‌نژاد، حسین؛ حاتمی، حمید رضا؛ بیات، بهرام؛ داودی، محمد، ۱۳۹۸، «طراحی الگوی جامعه امن جمهوری اسلامی ایران از منظر مقام معظم رهبری»، *فصلنامه امنیت ملی*، ش ۹ (۲)، ص ۱۷۰ - ۱۵۱.
۱۱. عیوضی، محمد رحیم؛ پوردانش، سید سامر، ۱۳۹۹، «فهم مبانی نظری و ابعاد جامعه اسلامی در منظومه فکری مقام معظم رهبری»، *دومین همایش ملی حکمرانی اسلامی*، ص ۱۴ - ۱.
۱۲. غلامی، نجفعلی، ۱۳۹۹، «پیش فرض‌های نظام‌سازی (نظام اسلامی) در جامعه منتظر براساس اندیشه رهبر معظم انقلاب»، *دوفصلنامه علمی جامعه مهدوی*، ش ۱ (۲)، ص ۱۱۲ - ۸۶.
۱۳. فتاحیان، محمدحسین، ۱۳۹۹، «درآمدی بر اندیشه سیاسی آیت‌اله سیدعلی خامنه‌ای در تحقق جامعه اسلامی»، *فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، ش ۹ (۳۳)، ص ۷۲ - ۵۱.
۱۴. قربانی، مصطفی؛ شفیع‌فر، محمد؛ حاجیان، مهدی، ۱۳۹۷، «انقلاب اسلامی ایران، انقلابی آزادی خواهانه»، *فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، ش ۷ (۲۷)، ص ۱۹۹ - ۱۷۷.
۱۵. قطب، محمد، ۱۳۸۸، *لزوم بازنویسی تاریخ اسلام*، ترجمه احمد حکیمی، تهران، احسان.
۱۶. کاردان، علی محمد، ۱۳۸۸، *قواعد روش جامعه‌شناسی*، تهران، مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
۱۷. کرمی، محسن؛ کرمی فریدنی، علی؛ کوشا، محمدعلی، ۱۳۸۳، *ظهور و سقوط تمدن‌ها از دیدگاه قرآن*، تهران، نسیم انتظار.
۱۸. مهربانی، امیر حمزه و همکاران، ۱۳۹۰، «معرفی روش‌شناسی نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی»، *مدیریت فرهنگ اسلامی*، ص ۳۹ - ۱۷.

19. Ellis, D.C, 2005, *Defending the international Interest*, a Dissertation presented for the degree of doctor of philosophy, university of Florida, Encyclopedia of public international law.
20. Mafunisa, John, 2004, *The Role of Civil Society in Promoting Good Governance in the Republic of South Africa*, Human Sciences Research Council, Pretoria.
21. Plumtore , Tim, 2011, *What is Good Governance?*, Boston, Little, Brown and Co.
22. Warren, Mark E, 2000, *Civil Society and Good Governance and Global Governance*, conceptual and Actual Challenges, Third World Quarterly, Oct 2000, Vol. 21, Issue 5, P. 795-815.

